

İRVİN CEMİL SCHICK
Bedeni, Toplumu, Kâinatı Yazmak

IRVIN CEMİL SCHICK İstanbul'da doğdu, İngiliz Erkek Okulu'nda orta, Robert Kolej'de lise eğitimini tamamladıktan sonra Amerika'ya gitti ve Massachusetts Institute of Technology'den lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerini aldı. Harvard, MIT, Boston ve Sabancı üniversitelerinde ders verdi, halen İstanbul Şehir Üniversitesi'nde öğretim üyesi. *Batının Cinsel Kıyası: Başlıklığı Söylemde Cinsellik ve Mekânsallık* (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002), *Çerkes Güzeli: Bir Şarkiyatçı İmgenin Serüveni* (Oğlak Yayınları, 2004), *Avrupalı Esireler ve Müslüman Efendileri: "Türk" İllerinde Esaret Anlatıları* (Kitap Yayınevi, 2005) başlıklı eserlerinin yanı sıra, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (E.A. Tonak ile; Belge Yayınları, 1990), *M. Uğur Derman 65 Yaş Armağanı* (Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2000) ve *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları: Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih* (A. Buturovi ile; Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009) adlı derleme kitapları bulunmaktadır.

İletişim Yayınları 1610 • Araştırma-İnceleme Dizisi 265

ISBN-13: 978-975-05-0904-9

© 2011 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-2. BASKI 2011-2014, İstanbul

3. BASKI 2017, İstanbul

EDITÖR Berna Akkıyal

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Jean-Étienne Liotard'ın *Marie-Adélaïde*

de France en robe turque (Türk Kıyafetiyle Fransalı Marie-Adélaïde

[XV. Louis'in kızı]) başlıklı tablosu, 1753. Galleria degli Uffizi,

Floransa. Müzenin izniyle yayımlanmıştır.

UYGULAMA Nurgül Şimşek

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

İRVİN CEMİL SCHICK

**Bedeni,
Toplumu,
Kâinatı Yazmak**
İslâm, Cinsiyet ve Kültür Üzerine

YAYINA HAZIRLAYAN VE ÇEVİREN

Pelin Tünaydın

i l e t i ŝ i m

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
1 İslâm ve Metin.....	9
2 Türkiye’de Hat Sanatının Görüntüsellığı.....	27
3 İslâm’da Bedeni Yazmak.....	59
4 Güneybatı Asya’da Kılık Kıyafet ve Şahsi Görünümün Bazı İslâmî Belirleyicileri.....	89
5 Cinsiyetlendirilmiş Bir Mekân Olarak Harem ve Cinsiyetin Mekânsal Yeniden Üretimi.....	161
6 Osmanlı ve Türk Erotik Edebiyatında Toplumsal Cinsiyetin ve Cinselliğin Temsili.....	185
7 İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Matbuat Kapitalizmi, Cinsiyet ve Cinsellik.....	215
8 Batı Edebiyatında Türkiyeli Kadınların Cinsel Kişilikler Olarak Temsili.....	271
9 Kıbrıslı Mehmed Paşa’nın Eşi Melek Hanım’ın Otobiyografisi.....	295
KAYNAKÇA.....	335
DİZİN.....	371

ÖNSÖZ

Elinizdeki kitapta son yıllarda yabancı dilde yazdığım ve bugüne kadar Türkçe'ye çevrilmemiş olan bir dizi makale yer alıyor. Bunları çevirdiği ve yayına hazırladığı için Pelin Tünaydın'a çok müteşekkirim. Kullandığım dilin yer yer yoğun olduğunu biliyorum; bunların üstesinden geldiği için ona özellikle minnet borcum var.

Bunun gibi kitaplarda yazarlar genellikle “makalelere hiç dokunulmamıştır, orijinal halleriyle yayımlanmışlardır” gibi sözler sarf ederler. Kısmen tembellikten veyahut vakitsizlikten kaynaklanan bu tür bir sözü benim de burada sarf etmek zorunda kalmamam, Pelin'in dikkatli çalışması sayesinde. Zira yazılarda güncellenmesi gereken kısımları, tekrarları, hataları hep kendisi bulup çıkardı ve beni bunları düzeltmekle vazifelendirdi.

Dolayısıyla buradaki yazıların, İngilizce asıllarına tamı tamına uygun olmadıklarını, kitapta “genişletilmiş ve gözden geçirilmiş” halleriyle yer aldıklarını; asıllarıyla çevirileri arasındaki farkların sorumluluğunu tümüyle kabul ettiğimi belirtmek istiyorum.

Bir son noktaya değineyim: *iconicity*'yi “görüntüsellik” olarak çevirmek ve bunun gibi bazı başka Türkçe karşılıklar ne

Pelin'i tatmin etti, ne de beni. Ama bir Türkçe bilim dilinin ortaya çıkması için bu gibi teknik terimleri (ıstılahları) bozuk bir Türkçe imlâ ile vermenin (örneğin "ikonisite" gibi) ötesine geçilmesi gerektiğini düşünüyoruz. İlerleyen yıllarda belki daha güzel terimler bulunacaktır; onları memnuniyetle kullanacağız.

Bu kitaptaki makalelerin yazılmasında yardımlarını gördüğüm Engin D. Akarlı, Püzant Akbaş, Muhammad B. Alwan, Zehra F. Arat, Pelin Başcı, Lerna Ekmekçioglu, Jamal J. Elias, Carter V. Findley, A. Nilüfer İsvan, E. Nedret İşli, Pamela Karimi, Fatma Kılıç, Rober Koptaş, Selim Sırrı Kuru, Negar Mottahedeh, Mehmed Özçay, Osman Özçay, Mustafa Özdemir, Hatice Örün Öztürk, Claudette Pierre, Serdar Poyraz, Nasser Rabbat, András Riedlmayer, Zafer Toprak, Özgür Türesay, Gillian Vogelsang-Eastwood, Sara Yontan ve Boğos Levon Zekiyan'a müteşekkirim.

İRVIN CEMİL SCHICK
İstanbul, 1 Ocak 2011

İSLÂM VE METİN¹

Bir kitâbullâh-ı a'zamdır serâser kâinat
Hangi harfi yoklasan ma'nâsı hep Allâh çıkar
lâ edri

Metin kavramı ve onunla yakından alâkalı olan yazma ve okuma mefhumları, İslâm'ın içine her yönden işlemiştir. Hilkat bir metindir, keza içinde olup bitenler de. *Kelâm-ı Kadîm* Allah'ın hilkatini izah eden bir metindir; engin tefsir külliyatı ise onu izah eden metinlerden oluşur. İnananlar bu metinlerin okuyucusudurlar; üstelik kendileri de aynı zamanda birer yazıcıdır, zira İslâm âleminde siyasi, iktisadi, kültürel faaliyetler büyük ölçüde yazılı kelâma bağımlı olmuştur. Gayrimüslimler arasında Yahudiler ve Hıristiyanların yeri ayrıdır: Onlar Ehl-i Kitâb'dır, çünkü Allah onlara kutsal metinler göndermiştir. Pek gözde tutulan hat sanatı da salt metni en güzel biçimiyle muhafaza etmenin değil, aynı zamanda insan eserlerinde Yaradan'ın alâmetini kayda geçirmenin de bir yoludur (bkz. 3. Bölüm). Bir Müslüman elbette okuma yazma bilmeyebilir, ama bir dinî-kültürel sistem olarak İslâm'ı, metin, yazma ve okuma edimlerini içermeyen bir şekilde tasavvur etmeye imkân yoktur.

İşe terimleri tanımlamakla başlayalım. Tarihsel olarak *metin* kelimesi, ister el yazması olsun ister matbu, edebî olsun ya

1 Bu bölümün aslı: "Text", *Key Themes for the Study of Islam* [İslâm'ın İncelenmesi için Anahtar İzlekler], der. Jamal J. Elias, Oxford: Oneworld Publications, 2010, s. 321-335.

da olmasın, kayıt altına alınmış bir belge anlamında kullanılagelmiştir. *Yazmak*, söz ile anlatılan düşüncelerin yahut konuşmanın tanımlanabilir bir işaretler kümesi (*kod*) vasıtasıyla saydam bir biçimde metne dönüştürülmesi; *okumak* da bu tür işaretlerden oluşan bir metnin gerisin geriye düşünce yahut konuşmaya saydam bir biçimde aktarılması (*kodun çözülmesi*) anlamına gelmiştir. Böylece, yazmak yazarın kastettiği anlamın bir metinde kayıt altına alınması süreci, okumak da yazarın kastettiği anlamın metinden geri kazanılması olarak görülmüştür. Metnin kendisine gelince, genel kanı, yazarının kastettiği anlamın çıkarılmayı beklediği atıl bir nesne olduğu doğrudur. Lakin metin ile yazarı umumiyetle zaman ve/veya mekân bakımından birbirlerinden ayrı düşüğünden, okuma edimi hataya ve yanlış anlamaya açıktır ve okuyucunun, yazarın kastettiği anlamı kusurlu bir biçimde çıkarması her zaman ihtimal dâhilindedir. Yorumbilgisel (*hermeneutic*) tahlil ise, yazarın kastettiği anlamın mümkün olduğunca doğru anlaşılabilmesi amacıyla metnin sistematik olarak yorumlanması sürecidir ve bu süreci daha güvenilir kılmak için bazı kurallar konmuştur.

Geçtiğimiz yirmi otuz yıl içerisinde bu tanımlar kültür kuramcıları tarafından önemli ölçüde genişletilmiş; metin, anlam yüklenmiş her türlü nesneyi, yazmak da bir nesneye anlam yüklemeyi içeren her türlü edimi karşılar olmuştur. Dolayısıyla, sözgelimi moda, adab-ı muâşeret yahut kanunlar gibi toplumsal standartlar; yara izi bırakma (*scarification*), dövme, makyaj yahut delme (*piercing*) gibi tadil usülleri; heteroseksüellik, namus, bakirelik kültü gibi bedensel normlar insan vücuduna yazılıdır.² Böylece yazıyla donatılan –yani metne dönüştürülen– insan vücudu nötr bir tekil varlık olmaktan çıkarak bir toplumsal-kültürel sistem içerisinde belirli bir yer edinir. Rotterdamlı Erasmus’un “Keşişi keşiş yapan cübbesi değil-

---

2 Elizabeth Grosz, *Volatile Bodies: Towards a Corporeal Feminism* [Gelgeç Vücutlar: Bedensel Bir Feminizme Doğru], Bloomington ve Indianapolis: Indiana University Press, 1994, 6. Bölüm: “The Body as Inscriptive Surface” [Yazı Yüzeyi Olarak Vücut].

dir” dediği rivayet edilir gerçi, ama aslında aynen öyledir: Mesela eski püskü kıyafetli biri şık bir lokantaya alınmazsa, bu, kıyafetin kendisi değil, onu giymiş olmasının kişiliği hakkında ele verdiği düşünülenler yüzündendir.

Jacques Derrida *De la Grammatologie*'de meşhur “metin-dışı (*hors-texte*) yoktur” cümlesini sarf etmiştir ki, bununla madde gerçekliğin var olmadığını değil, insan zihninin ona ancak işaret sistemlerinin dolayılmasıyla erişebildiğini kastetmiştir.³ Dünyayla etkileşimlerimizde, işe duyularımızın algıladıklarının anlamını yorumlamaya çalışarak başlarız. Bu bakımdan, dünyamızı durmaksızın *okur*, böylelikle de insanileştirip toplumsallaştırırız; yani okuma edimi, dünyanın maddi gerçekliğine dayandığı kuşku götürmeyen ama bu gerçekliğe okuyucunun ilgi alanları ve konumlanışının özgül bağlamı dâhilinde başvuran anlamlar meydana getirir. Bu, dünyamızın gerçekten de bir metin olduğu, insanların duydukları ilgiler bağlamında ona anlamlar yüklendiği ve tarih boyunca bu ilgiler değişikliğe uğradıkça da yeniden yazıldığı anlamına gelir. Üstelik okuma da bir yazarın metne kattığı anlamın sorunsuz bir şekilde çıkarılmasından ibaret değildir; bir anlam inşa etme sürecidir aslında. Metin, yazma ve okuma mefhumlarını genel hatlarıyla tanımladık; şimdi meselenin İslâmla ilgili yönüne eğilebiliriz.

Kur’ân’da Allah’ın *işaretlerinden* tekrar tekrar bahsedilir. Genellikle *âyet* (ç. *âyât*) kelimesiyle ifade edilen, bazen de “vazıh” anlamına gelen *beyyine* (ç. *beyyinât*) kelimesiyle nitelenen –ve yahut ikame edilen– bu işaretlerden kastedilen, Allah’ın varlığının ve Peygamberlerin O’nun elçileri olduğu gerçeğinin inkâr edilemez delilleridir. Ancak bu işaretler feraset ve basiret sahibi olanların imanını teyit ederken, doğru yola girmeye gönülsüz olanların inançsızlığını pekiştirebilir. Evvelki peygamberlerden olduğu gibi Hz. Muhammed’den de hususi kanıtlar talep eden kuşkucular mucizelerden yoksun bırakılmışlardır, zira Allah işaretlerini âkil olanın görmesi için ortaya sermiştir:

---

3 Jacques Derrida, *Of Grammatology* [Gramatoloji/Yazı Bilgisi Üzerine], çev. Gayatri Chakravorty Spivak, Baltimore ve Londra: The Johns Hopkins University Press, 1976 [1967], s. 158.